

УДК 378:37.011.3-051:7:37.091.33
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-1-3>

Ірина БАРТЕНЄВА,
orcid.org/0000-0003-3420-2965
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) irina021271@ukr.net

Оксана НОЗДРОВА,
orcid.org/0000-0003-2988-7912
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) katenozdrova654@gmail.com

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті запропоновано завдання, що давали студентам уявлення про зміст та особливості професійної діяльності майбутніх фахівців мистецьких дисциплін. Охарактеризовано структурні компоненти, принципи, форми, методи організації творчого педагогічного процесу та викладання навчальних дисциплін із різних видів мистецтва.

Окреслено, що головні тенденції розвитку творчої особистості майбутнього вчителя полягали у розгляді специфіки креативної педагогіки та арттерапії. Особливу увагу у дослідженні було приділено арттерапевтичним технікам та креативній музичній педагогіці, які формували професійні вміння, здібності, психотехніку педагогічної діяльності майбутніх фахівців.

Проведення курсу вокальної імпровізації (*Improvisation Tools und Games, Vocal Percussion, Body-Space-Imagination, Vocal Painting, Circle Songs*), тренінгів із перкусією тіла, в результаті яких створювався груповий ритмізований перформанс, допомагали усвідомити здобувачам вищої освіти дидактичні засади процесу навчання з дисциплін художнього циклу. Під час організації цих тренінгів реалізовувалась технологія самоорганізації педагогічної діяльності, націлена на творчий розвиток особистості, на виховання мотивації до постійного особистісно-професійного зростання та самовдосконалення.

Зазначено, що майбутні вчителі мистецьких дисциплін мали аналізувати свої психологічні, педагогічні, творчі знання, вміння, навички в різних мікроситуаціях та результати творчого педагогічного процесу під час вивчення дисциплін художнього циклу; узагальнювати, інтерпретувати їх. Доведено, що застосування сучасних методик й освітніх технологій активізувало мотиваційну, емоційну та когнітивну сфери особистості.

Проаналізовано, що продуктивний трансфер сучасних інноваційних художньо-педагогічних досягнень у власну практику навчання дітей передбачав здатність діагностувати й коригувати власну професійну діяльність щодо її художньо-педагогічної якості та ефективності, оцінювати продуктивність використаних методів, проектувати шляхи підвищення якості професійної діяльності.

Працюючи в команді та демонструючи навички міжособистісної взаємодії, майбутні фахівці мистецьких дисциплін здатні рефлексувати та оцінювати власні можливості у засвоєнні професійно-педагогічної діяльності з дисциплін художнього циклу, у розв'язанні творчих педагогічних завдань.

Вони вчилися планувати процес особистого розвитку й навчання професії педагога мистецької освіти.

Доведено, що арттерапевтичні техніки та креативна музична педагогіка сприяли тому, що здобувачі вищої освіти вільно й усвідомлено оперували креативним художньо-педагогічним тезаурусом. У процесі дослідження вони були здатні реалізовувати управлінські функції як учителя, так й організатора (контроль, самоконтроль, аналіз, самоаналіз, корекція, прогнозування, проектування подальших педагогічних дій у процесі організаційно-методичної, культурно-просвітницької діяльності).

Особливу увагу було приділено здоров'язберезувальній технології – арттерапії, яка мала емоційно-терапевтичний вплив на людину та звільняла її від емоційної напруги, формувала творчу й гармонійну особистість.

Ключові слова: креативна музична педагогіка, арттерапія, майбутні фахівці мистецьких дисциплін, творчий розвиток особистості, особистісно-професійне зростання, самовдосконалення, креативний художньо-педагогічний тезаурус.

Iryna BARTIENIEVA,

orcid.org/0000-0003-3420-2965

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Pedagogy
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) irina021271@ukr.net*

Oksana NOZDROVA,

orcid.org/0000-0003-2988-7912

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Pedagogy
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) katenozdrova654@gmail.com*

METHODICAL ASPECT OF DEVELOPMENT OF CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS OF ART DISCIPLINES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article offers tasks that gave students an idea of the content and features of the professional activities of future professionals in art disciplines. The structural components, principles, forms, methods of organization of creative pedagogical process and teaching of disciplines in different kinds of art are characterized.

It is outlined that the main trends in the development of the creative personality of the future teacher were to consider the specifics of creative pedagogy and art therapy. Particular attention in the study was paid to art-therapeutic techniques and creative music pedagogy, which formed the professional skills, abilities, psychotechnics of pedagogical activities of future professionals.

Conducting a course of vocal improvisation (Improvisation Toolsund Games, Vocal Percussion, Body-Space-Imagination, Vocal Painting, Circle Songs), training with body percussion, which resulted in the creation of a group rhythmic performance, helped to understand higher education didactic principles of the learning process in the disciplines of the art cycle. At the organization of these trainings the technology of self-organization of pedagogical activity was realized, which was directed on creative development of the person, on education of motivation to constant personal and professional growth and self-improvement.

It is noted that future teachers of art disciplines had to analyze their psychological, pedagogical, creative knowledge, skills, abilities in different micro-situations and the results of the creative pedagogical process in the process of studying the disciplines of the art cycle; to generalize, interpret them. It is proved that the application of modern methods and educational technologies has activated the motivational, emotional and cognitive sphere of personality.

It is analyzed that the productive transfer of modern innovative artistic and pedagogical achievements into children's own practice of teaching provided the ability to diagnose and adjust their own professional activities in terms of its artistic and pedagogical quality and effectiveness, to assess the productivity of the methods used, to design ways to improve the quality of professional activity.

Working in a team and demonstrating the skills of interpersonal interaction, future specialists in art disciplines were able to reflect and evaluate their own capabilities in mastering professional and pedagogical activities in the disciplines of the art cycle, in solving creative pedagogical problems. They learned to plan the process of personal development and teaching the profession of teacher of art education.

It is proved that art-therapeutic techniques and creative music pedagogy contributed to the fact that applicants for higher education freely, consciously operated with a creative art-pedagogical thesaurus. During the study, they were able to implement the management functions of both teacher and organizer (control, self-control, analysis, self-analysis, correction, forecasting, design of subsequent pedagogical actions in the process of organizational and methodological, cultural and educational activities).

Special attention was paid to health-preserving technology – art therapy, which had an emotional and therapeutic effect on a person and freed him from emotional stress, formed a creative, harmonious personality.

Key words: *creative music pedagogy, art therapy, future specialists of art disciplines, creative development of personality, personal-professional growth, self-improvement, creative art-pedagogical thesaurus.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасне суспільство ставить якісно нові вимоги до професійної майстерності майбутнього педагога: спрямування до активних пошуків новітніх методів, засобів, прийомів, технологій мистецької освіти; вплив на розвиток креативних здібностей особистості.

Головним завданням сьогодення є модернізація сучасної освіти в системі підготовки майбутніх фахівців мистецьких дисциплін до творчого вирішення проблем, які виникають у різних сферах життя. З огляду на це, зросла потреба в музично-педагогічній, художній практиці в інноваційних педагогічних технологіях мистецької освіти,

спрямованих на розкриття та розвиток потенціалу особистості. Оскільки сучасний стан мистецької освіти в загальношкільних закладах відстає від прогресивних тенденцій і підходів, які розглядають знання, вміння, навички як засіб креативного розвитку цілісної особистості, то виникла необхідність у пошуку інноваційних креативних технологій, які забезпечують її творчий розвиток.

Аналіз досліджень. Особливу увагу в дослідженні приділено питанням удосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти на підставі виконання арттерапевтичних технік та впровадження на практичних заняттях із мистецької освіти креативної музичної педагогіки. Багато дослідників (Е. Костіна, Н. Ветлугіна, В. Медушевський) вважають, що майбутнє в розвитку дитячої музичної творчості, образотворчого мистецтва буде за інноваційними креативними педагогічними технологіями, домінантами яких буде креативність змісту, музично-педагогічного процесу та взаємодії суб'єктів. Роль і педагогічна значущість музичного та образотворчого мистецтв у розвитку творчої особистості найбільш повно й глибоко розкрито в працях Е. Абдулліної, Ю. Алієвої, О. Апраксиної, Б. Астаф'єва, Л. Баренбойма, О. Блоха, Н. Гродзенської, Д. Кабалевського, З. Кодая, К. Орфа, В. Шацької, Л. Школяр (Кулаков, 1996: 12). Особливості розвитку творчості майбутніх учителів мистецьких дисциплін розглядали Г. Ципін, Д. Юник, які описали етапи розвитку творчих здібностей студентської молоді в процесі професійної підготовки. У наукових працях О. Бурської, Н. Мозгальнової розкрито шляхи формування творчого мислення майбутніх фахівців.

Величезний потенціал музичного й образотворчого мистецтв у розвитку креативних якостей особистості дитини ні в кого не викликає сумнівів, дискусійним дотепер залишається питання про підходи до розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців в умовах масової мистецької освіти. Проблема розвитку креативності майбутніх учителів мистецької освіти набуває особливої актуальності у зв'язку з розбудовою Нової української школи.

Мета статі полягає у розгляді специфіки креативної педагогіки та арттерапії в процесі фахової підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Це дає креативне підґрунтя для пошуку нових методів навчання музичного та образотворчого мистецтва, розвитку самостійності особистості та стимулює розкриття її творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Креативна музична педагогіка – це галузь педагогічної науки

(загальної педагогіки), яка вивчає особливості освіти, навчання та виховання особистості засобами музичного мистецтва за допомогою креативних й інтерактивних методів навчання. Мета креативної педагогіки полягає в тому, щоб перетворити будь-який предмет (клас, курс, програму, школу) у творчий навчальний процес, який би виховував творчих учнів. Такий процес перетворення традиційного предмета (класу, курсу, програми, школи) називається креативною (творчою) орієнтацією (Алексєєва, 2007: 34).

Урок музичного мистецтва має величезну силу емоційного впливу на внутрішній світ учня, пробуджує інтерес до музики, потреби у спілкуванні з нею. Саме креативна музична педагогіка дає змогу розкрити творчий потенціал дитини, не привертаючи уваги учня до процесу навчання, отримування оцінок.

Ми згодні з думкою Е. Костіної, яка вважає, що основними положеннями креативної педагогічної технології є:

- системний музично-творчий, естетичний розвиток дитини;
- реалізація творчого потенціалу дитини в різних видах мистецької діяльності;
- переклад домінанти процесу мистецької освіти з регламентованих на нерегламентовані форми музичної та образотворчої діяльності дітей поза заняттями;
- використання музично-освітнього середовища як чинника й засобу розвитку творчих якостей особистості дитини;
- орієнтація на ігрову та проблемну стратегії музично-творчого розвитку, художньої творчості дитини;
- креативність взаємодії суб'єктів музично-освітнього художнього процесу, орієнтація на звільнення сил дитини для творчості, її спрямованість на самостійні пошуки рішень, активність, уміння справлятися з творчими завданнями навчання й виховання (Костіна, 2007: 400).

На практичних заняттях ми проводили майстер-класи з вокальної імпровізації, перкусії тіла (Bodypercussion), елементарного театру, Vocal Jam, групового ритмізованого перфомансу, ритмотерапії, спираючись на досвід Ч. Падуано (професійний міжнародний курс Bodypercussion), К. Кул та Р. Комтессе (курс вокальної імпровізації), В. Левченко (Vocal Jam, вокальна імпровізація), А. Зіцера, С. Серратоса (ритмотерапія), Ю. Сладковської (музична терапія).

Проводили курс із вокальної імпровізації (Improvisation Tools und Games, Vocal Percussion, Body-Space-Imagination, Vocal Painting, Circle

Songs). Ці напрями – найглибша системна природна форма навчання вокалу, яка не ламала голосу, особистості, а давала величезний ресурс для особистісного та професійного розвитку. Пропонували тренінги з перкусією тіла, ритми якої переносилися у звучання предметів побуту, таких як відра, тази, швабри, та створювався груповий ритмізований перфоманс. На майстер-класах майбутні вчителі музичного мистецтва розвивали координацію, концентрацію та творчість, використовуючи перкусію тіла. Не забуваючи про естетику музики та за допомогою складних послідовностей, ігор, а також створення ритмічної хореографії, майбутні педагоги працювали у команді.

Курс із перкусії тіла розвивав почуття ритму, метра в людини, сприяв розвитку координації руху.

Пропонуємо розглянути дію методики на прикладі фрагмента уроку. Вчитель пропонував учням вивчити невеличку мелодію, потім до цієї мелодії додавалися рухи (плескання в долоні, плескання по різних частинах тіла у заданій послідовності), а також під час вправи можна було використовувати рухи у зворотному порядку, використовувати спів каноном, виконувати рухи у парах, продовжувати мелодію ритмом (і навпаки).

Circle Singing – це вокальна імпровізація. Учасники перебували у колі, а тренер імпровізував, підбирав та давав групам студентів вокальні партії, зазвичай нескладні, які почергово накладалися одна на одну. Так, створювалося поліфонічне звукове поле, в якому кожен співав свою партію та мав змогу чути інших. До такого дійства не можна було підготуватись заздалегідь. Це була імпровізація, абсолютно живий і спонтанний процес, який потребував від ведучого відчуття психологічного стану учасників, їх рівня, можливостей. Таким чином розвивалися навички співу за партіями, багатоголосного співу, слухові та вокальні навички.

Ми зазначаємо, що сучасний урок музичного мистецтва як багатогранний процес повинен відповідати:

- спрямованості кожного уроку на досягнення загальної мети музично-естетичного виховання – формування музичної культури учнів як невід’ємної частини їх духовної культури;
- усвідомленню вчителем мети і завдань уроку відповідно до загальної мети і завдань музичної освіти учнів, конкретної теми й змісту уроку;
- опорі на закономірності й принципи музичної освіти;
- постійному збагаченню учнів музичними знаннями та вміннями, розвитку музичних здібностей;

– стимулюванню учнів до творчого самовираження в музичній діяльності;

– позитивному спрямуванню емоційної атмосфери на уроці;

– диференційованому підходу до учнів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, можливостей, інтересів та вподобань, смаків тощо (Попов, 1995: 165).

Розглянемо вплив артпедагогіки на формування духовної культури особистості. Артпедагогіка передбачала роботу з особистістю шляхом організації конструктивного діалогу з педагогом у культуротворчому мистецькому просторі з метою реалізації:

– розвитку емоційно-вольової сфери особистості;

– розвитку креативності як здатності до творчості та потреби до самовираження;

– психогієни (турбота про емоційний та психічний стан особистості, зниження внутрішньої тривожності та агресії, опанування навичок емоційної саморегуляції, засобів художньо-творчої діяльності тощо);

– формування позитивної «Я-концепції» студента на основі самооцінювання та самоприйняття;

– забезпечення соціокультурної адаптації особистості (опанування поведінкових моделей відповідно до соціально прийнятих морально-етичних норм, формування комунікативної культури, розвиток емпатійних умінь студентів);

– гармонізації особистісного розвитку особистості в контексті тріади «природа – я – соціум» (Копитін, 1999: 100).

Зупинимось детальніше на арттерапевтичних техніках, які сприяли не лише запобіганню втоми, а й підвищенню продуктивності діяльності студентів на заняттях, формуванню позитивних емоцій.

На окремих заняттях доцільним було використання «барвопису». Студенти позначали відповідним кольором свій настрій, емоції, почуття. Застосовували «пальчиковий живопис». Цей вид діяльності допомагав зняти стрес, урівноважити нервову систему, а систематичні заняття допомагали корегувати поведінку.

Техніка «Ляпання» – спонтанні малюнки студентів, виконаних в абстрактній манері, що були схожі на малюнки дообразотворчого періоду. Техніка «ляпання» характеризувалася неструктурованістю зображень, відсутністю сюжету, поєднанням абстрактних форм і колірних плям. У запропонованій техніці не було категорій «правильно/неправильно», «добре/погано». Відсутність критеріїв оцінки виключало й саму оцінку.

«Ляпання» не тільки проходили у вигляді розфарбовування й розмазування, а й були частиною образотворчих технік, як-от монотипії або акватуші.

Використовували на практичних заняттях **техніку «акватуш»** – просту, незвичайну, близьку до дитячих ігор із водою. Першим шаром на аркуш паперу великими мазками наносили малюнок гуашшю. Після його підсихання другим шаром весь аркуш покривався чорною тушшю. Потім малюнок опускався у воду. У воді гуаш змивалася майже повністю, а туш – лише частково. Як наслідок, на чорному тлі залишався тонований малюнок із розмитими контурами.

Техніка **«монотипія»** – базова графічна техніка, яку виконували гуашшю на гладкій поверхні (склі, пластмасовій дошці, плівці, товстому глянцевому папері). Матеріал, на який наносилася фарба, не повинен був пропускати воду. Зверху клався аркуш паперу й притискався до поверхні. Виходив відбиток у дзеркальному відображенні. Назва «монотипія» походить від грецького слова «μονος» – «один», як і відбиток у цій техніці виходить тільки один. Якщо хочеться щось змінити або покращити, то потрібно виготовити новий «оригінал», тобто намалювати все заново. У разі бажання можливо «промалювати» готовий відбиток (домалювати або приклеїти зверху потрібні елементи для завершення образу).

Незвичайною технологією була **«кляксографія»** – один із варіантів монотипії. Аркуш згинався навпіл і знову розкладався на столі. З одного боку згину наносилися плями фарби (хаотично або у вигляді конкретного зображення). Можна було нанести фарбу безпосередньо біля лінії згину або в іншій частині аркуша. Потім знову згинався папір і щільно притискався долонею. Фарба симетрично друкувалася на іншій половині аркуша. Гарні й незвичайні відбитки виходили за допомогою ниток. Якщо нитку довжиною 30–40 см опускали в фарбу, то потім викладали на аркуші, залишивши лише кінчик, накривали зверху іншим аркушем і, придавивши його рукою, забирали нитку з-поміж двох аркушів, то на обох поверхнях залишалися незвичайні відбитки.

У Концепції Нової української школи зазначено, що проблема збереження здоров'я **особистості** є першочерговою, тому ми вважаємо, що застосування здоров'язбережувальних арттерапевтичних технологій на уроках мистецтва є необхідним й актуальним. Адже специфіка цього предмета – застосування сугестії, арттерапії, кольоротерапії, лялькотерапії, музикотерапії, корекції психічного стану тощо.

На нашу думку, застосування цих здоров'язбережувальних технологій мало емоційно-терапевтичний вплив на людину та звільняло її від емоційної напруги, формувало творчу й гармонійну особистість. Це формування нового педагогічного напрямку педагогіки, що може стати інноваційною, здоров'язберігальною технологією особистісно орієнтованого навчання та виховання в сучасній освіті (Копитін, 1999: 123).

Висновки. Креативний педагог не навчає, не дає готових відповідей, а надихає на пошук, ділиться знаннями, навичками, вміннями. Це партнер, якому важлива дитина з її думками, ідеями, емоціями. Партнер, який не нав'язує свої думки, а готовий слухати та чути, готовий сприймати тих, хто думає, відчуває, робить по-іншому (Алексеева, 2007: 12).

Аналіз наукових досліджень із проблеми самовдосконалення майбутніх учителів мистецьких дисциплін за допомогою креативних інноваційних методів навчання дає можливість констатувати, що це педагогічне явище (креативна музична педагогіка та арттерапія) є багатограним і комплексним, зумовленим дією спектра соціально-економічних, культурних, фахових, особистісно орієнтованих чинників.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні педагогічних технологій, які зосереджені на деяких підходах музичної педагогіки, а саме: Орф-підхід, Монтессорі-підхід, Сузукі-підхід, евритмія. Вони включають підбір нового предметного змісту, нових методів і прийомів його реалізації, система впровадження яких позитивно вплине на фахову підготовку майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алейников А. Г. О креативной педагогике. *Вестник высшей школы*. № 12. 1989. С. 29–34.
2. Алексеева М. Ю. Развитие творческого мышления младших школьников средствами арт-терапии: на материале обучения иностранному языку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Курск, 2007. 240 с.
3. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : учебное пособие. Москва, Ростов-на -Дону: ТЦ «Учитель», 1999. 560 с.
4. Копытин А. И. Основы арт-терапии. Санкт-Петербург : Лань, 1999. 252 с.
5. Кулаков С. А. Психопрофилактика и психотерапия в средней школе. Санкт-Петербург : Фирма «Стройлеспечать», 1996. 63 с.

6. Костина Э.П. Креативная педагогическая технология музыкального образования : дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Московский государственный университет культуры и искусств. Москва. 2007. 568 с.
7. Попов В. В. Креативная педагогика. Москва : Изд-во «Логос», 1995. С. 165–167.
8. Сибгатуллина И., Салахова Л. О возможности использования детского рисунка в диагностике здоровья ребенка. *Прикладная психология*. 2000. № 3. С. 56–65.

REFERENCES

1. Aleinikov, A. G. (1989) O kreativnoy pedagogike [About creative pedagogy. Higher school bulletin]. *Vestnik vysshey shkoly – Higher school bulletin*, 12, 29-34[in Russian].
2. Alekseeva, M. Yu. (2007) Razvitiye tvorcheskogo myshleniya mladshikh shkol'nikov sredstvami art-terapii: na materiale obucheniya inostrannomu yazyku [Development of creative thinking of younger schoolchildren by means of art therapy: on the material of teaching a foreign language]. *Candidate's thesis*. Kursk [in Russian].
3. Bondarevskaya, E. V. (1999) *Pedagogika: lichnost' v gumanisticheskikh teoriyakh i sistemakh vospitaniya [Pedagogy: personality in humanistic theories and systems of education]*. Moscow: TC "Teacher" [in Russian].
4. Kopytin, A.I. (1999) *Osnovy art-terapii [Fundamentals of art therapy]*. SPb: Lan [in Russian].
5. Kulakov, S. A. (1996) *Psikhoprofilaktika i psikhoterapiya v sredney shkole. [Psychoprophylaxis and psychotherapy in secondary school]*. SPb: Firm "Stroylespechat" [in Russian].
6. Kostina, E. P. (2007) Kreativnaya pedagogicheskaya tekhnologiya muzikal'nogo obrazovaniya [Creative pedagogical technology of music education]. *Doctor's thesis*. Moscow: Moscow State University of Culture and Arts [in Russian]
7. Popov, V.V. (1995) *Kreativnaya pedagogika [Creative pedagogy]*. Moscow: Publishing house "Logos" [in Russian].
8. Sibgatullina, I., Salakhova, L. (2000) O vozmozhnosti ispol'zovaniya detskogo risunka v diagnostike zdorov'ya rebenka [About the possibility of using children's drawings in the diagnosis of child's health]. *Prikladnaya psikhologiya-Applied Psychology*, 3, 56-65[in Russian].